

## Література

1. Дубров В. В., Суслов В. О. Застосування чавуну з кулястим графітом замість ковкого чавуну. // Збірка праць «Питання теорії і практики виробництва та застосування чавунів з кулястим графітом». Інститут ливарного виробництва АН України, Київ. 1959. 116 с. С. 82-91.

2. Журило А. Г., Журило Д. Ю. Периодизация чугунолитейного производства в XX веке. Библиотечка литейщика. № 10. 2013 . С. 19-24.

3. Журило А. Г., Журило Д. Ю. Периодизация чугунолитейного производства до начала XX века. Библиотечка литейщика. № 6. 2013 . С. 29-33.

4. Reaumur R. A. (1722). L'art de convertir le fer forge en acier et l'art d'adoucir le fer fondu. 467 s.

## ПОСТАТЬ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО-ТЕПЛОТЕХНІКА ІВАНА ТРОХИМОВИЧА ШВЕЦЯ: АРХІВИ, СВДЧЕННЯ, СПОГАДИ *Карамаш С.Ю.*

Іван Трохимович Швець – вчений і організатор науки, ректор 2-х найбільших вишів Києва і України: Київського політехнічного інституту та Київського університету ім. Шевченка, доктор технічних наук, професор, академік Академії Наук України (тоді УРСР), своєю творчою працею, науковими розробками в галузі теплотехніки сприяв значному зростанню науково-технічного потенціалу України. Свого часу він у КПІ завідував кафедрою теплотехніки – так розпочинав свій шлях до великої науки цей вчений.



І.Т. Швець був визначним фахівцем в галузі теплотехніки, якій присвятив усе своє свідоме життя. Сам вихованець Київського політехнічного інституту, закінчив виш 1927 року, з 1947 року – захищає докторську дисертацію на тему «Дослідження теплових процесів реактивних двигунів і ефективність застосування газових інжекторів».

Державний архів м. Києва зберігає документи за якими можна прослідкувати довгий і складний життєвий і науковий шлях Івана Швеця, адже прожив він 82 роки і працював на благо Києва і України в місті над Дніп-

ром. Він був людиною «свого часу», а час був складний і не завжди добрий [5]. Походження Іван Швець мав з селян, народився 25 травня 1901 р. на хуторі Михайлівському у колишній Чернігівській губернії тодішнього Глухівського р-ну – нині це м. Дружба Сумської області Ямпільського р-ну. Його батько працював у поміщицькій економії на посаді об'їзника, осавула, помічника економа. Мати поралася по хатньому господарству. 1919 року від тифу помер його батько, а 1922 не стало і матері.

З 1912 року Іван Швець навчався у Севському реальному училищі, а останній рік перебував у Сумському реальному училищі, яке і закінчив 1919 року. І одразу розпочинає працювати на залізниці до призову у лави Червоної армії у вересні 1921 року. Тоді ж його спрямовують на навчання до КПІ, на механічний факультет до якого він подає документи і стає студентом. Одночасно з навчанням на останніх курсах вишу Іван Швець працював машиністом електростанції КПІ (1924-1925), а пізніше виконував обов'язки інженера Київського Цукротресту (з 1925). 1927 року стає аспірантом і у Київському політехнічному інституті розпочинає викладацьку діяльність. З листопада 1928 по червень 1929 року він виїздить до Німеччини (Берлін, Кельн) і Швейцарії (Баден-Баден) де вивчає паротурбобудівництво на закордонних підприємствах, 1929 року захищає кандидатську дисертацію і отримує звання доцента. Наступного року його призначають заступником директора Київського машинобудівного інституту, а 1931 року він стає деканом енергетичного факультету Київського енергетичного інституту. Тоді ж його затверджено і професором з теплотехніки та завідувачем кафедрою парових двигунів.

1934 року Іван Трохимович працює деканом теплотехнічного факультету Київського індустріального інституту, де він одночасно керує і профільною кафедрою. У 1939 році вчений стає директором Київської філії інституту енергетики АН УРСР, не полишає викладацької діяльності у рідному КПІ де завідує кафедрою парових двигунів.

У липні 1941 року його родина евакуюється на Урал, І.Т. Швеця направляють в розпорядження ЦК КП(б)У, а потім він працює на Уралі в Академії Наук. Тоді ж вчений очолює Інститут теплоенергетики. Проводить наукові розробки та інші організаційні заходи з вивчення і раціонального використання паливного балансу Челябінської області в умовах війни.

1944 року Іван Трохимович повертається до Києва, стає професором, завідувачем кафедри у КПІ. 1948 року його затверджують на посаді заступника начальника Управління у справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР, він продовжує роботу в Академії Наук України.

Під час захисту вченим докторської дисертації 1947 року рекомендації йому надавали світила тогочасної науки уславлені М. Боголюбов, О.С. Плигунов, М.А. Кондак, Л. Вуліс, І. Чернobilський, М. Кичигін, М.М. Хазін.

Іван Трохимович був визначним педагогом - на протязі багатьох років він читав лекції у Київському технологічному інституті ім. А. Мікояна (нині Національний університет харчових технологій), а починаючи з 1931 року готував аспірантів. На початок 50-х років бл. 15 його учнів з успіхом захистили дисертації і деякі очолили наукові кафедри. З 1925 року вчений брав участь у багатьох енергетичних нарадах і з'їздах, що проводились в Україні і колишньому СРСР, виступав з доповідями і науковими розробками на форумах фахівців. В одному з архівних документів зазначається, що на 1950 рік професор Швець завідував кафедрою парових двигунів і газових турбін Київського політехнічного інституту, очолював Інститут теплоенергетики АН УРСР, був Головним ученим-секретарем Президії Академії Наук України. В архіві збережені і представлення його кандидатом для балотування у дійсні члени Академії наук УРСР за підписами академіків Г.М. Кржижановського і О.В. Вінтера [5].

Академіком І.Т. Швець стає у 1950 році. Вже тоді він був визаним корифеєм з питань загальної теплотехніки, теплових електричних станцій, теплових процесів у парових і газових турбінах, теплообміну і охолодження в високотемпературних теплових двигунах.

Його наукова діяльність розгорнулася ще на вищому рівні науки і знайшла творче виявлення в галузі парових двигунів, теплових промислових установках і теплового господарства підприємств, а також енергетичного використання місцевих паливних ресурсів і комплексного дослідження енергетичних ресурсів України, а потім і у сфері створення газових турбін і реактивної техніки. Вчений проводив теоретичні і інженерні дослідження, його праці сприяли розвитку теорії робочих процесів парових машин, призвели до вдосконалення методів теплових розрахунків, а також покращенню цієї техніки і конструкторському вдосконаленню. Вчений вивчав процеси в останніх ступенях парових турбін високого тиску, розробляв радикальні засоби боротьби зі зносом (ерозією) лопатей турбін, вів фундаментальні дослідження з розрахунками витрат пари і електроенергії у цукровій і текстильних промисловостях, вивчав теплові перепади в промислових котельнях, що сприяло виявленню резервів в оптимальному використанні потужностей. Вчений виявив нові можливості ширшого застосування місцевих паливних ресурсів – українських торфів, бурого вугілля, антрацитового штаба у промисловості.

Академік Швець – автор понад 150 наукових праць, серед яких капітальні, які і нині мають практичне значення[1]. Перелік найголовніших його робіт вміщений в енциклопедичні видання [6].

Організаторський таланти вчений практично зреалізовував і на посаді ректора Київського державного Університету ім. Шевченка яку він обіймав з 1955 по 1972 роки. Але за свідченнями М. Коцюбинської та інших окремих осіб ніби «заплямував» себе вказівками, які базувались на

наказах «з гори», секретаря Київського промислового обласного комітету КПУ з ідеології В.О. Бойченка- сина письменника Олександра Бойченка, коли було знято вітраж «Шевченко. Мати» колективної роботи Людмили Семикіної, Галини Севрук, Галини Зубченко, Алли Горської, створений до 150-ти річчя з дня смерті Т.Г. Шевченка у 1964 році і розміщений у фойє головного корпусу університету (втрачений)[2]. Підкреслимо, що в той час залежність кожного ректора кожного вишу від партійних органів була 100 відсоткова, тому нині ганити його за цей вітраж, немає сенсу. Смаки різні у різних людей, вітраж не підійшов з ідеологічної точки зору партійній номенклатурі, а тоді це була «лінія партії», заперечити яку жодний керівник рангу ректора не міг. Мистецтвознавці неоднозначно оцінюють цей вітраж і нині (за ескізами). Та свою наснагу і фаховість в збереженні пам'яток науки і техніки, а це була його головна царина знань, Іван Швець згодом виявив у діяльності однойменної секції УТОПКу, яку очолив.

Зазначимо, що під час педагогічної і наукової діяльності вчений завше був тісно зв'язаний з передовими досягненнями у промисловості де практично проводив наукові дослідження, експерименти, консультував тощо.

І.Т. Швець був всебічно ерудованою людиною. В анкеті, яку заповнив власноруч, він записав, що добре володіє українською, російською і німецькою мовами, гірше – англійською. Документи свідчать про громадську діяльність Івана Трохимовича, який ще у 1932-1937 роках був депутатом Жовтневої райради м. Києва, а пізніше також заступником Голови Верховної Ради України 7 скликання і з Києвом його пов'язала доля на довгі роки. Саме тут у нашому місті він мешкав по вулиці Тимофіївській, 11, кв. 22 (нині вул. Михайла Коцюбинського) з дружиною Олександрою Семенівною Єременко і синами Юрієм та Олександром. За документами архіву на 1950 рік син Олександр також був студентом КПІ [5]. До 100-річного ювілею вченого автором свого часу написана популярна стаття [7].

Іван Трохимович Швець стояв біля витоків і особисто брав участь у становленні Українського товариства пам'яток історії та культури. У 1967 році на загальних зборах активістів, хто вболівав за збереження культурних пам'яток нашої держави П.Т. Тронька обрали головою правління новоствореної пам'яткоохоронної організації: УТОПКу. Тоді утворили секції з окремих напрямків. Керівники секцій були членами Республіканського правління, членами головної ради та науково-методичної ради. Секцію пам'яток науки і техніки очолив академік І.Т. Швець[3], який мав великий авторитет вченого і громадянина. Секція об'єднала ентузіастів, професійних істориків, інженерів, директорів музеїв підприємств і установ.

Ось як про цю постать пише київська вчена, відома науковиця, археологиня, кандидатка історичних наук, Заслужена діячка культури України, Олена Титова: «Виокремленню... об'єктів культурної спадщини з визначенням їхніх специфічних характерних особливостей у значній мірі сприяла діяльність ... секцій Товариства, які почали створюватися ще наприкінці 1960-тих років. Першим очільником секції пам'яток науки і техніки при республіканському правлінні Товариства став академік АН УРСР, доктор технічних наук, професор Іван Трохимович Швець (25.0.1901 – 05.09.1983), який поєднував у своїй діяльності високі наукові досягнення із розробки теорії, принципів роботи теплових двигунів, енергетичних установок, педагогічні здобутки, будучи з 1955 по 1970 роки ректором Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка, громадську звияту як депутат і заступник голови Верховної ради УРСР (1967-1971).

Звичайно, така визначна особистість притягувала до участі у роботі секції численних однодумців, активістів. А республіканська секція стала координаційним центром для діючих в областях секцій, особливо у промислово розвинутих регіонах. Основним у їхній роботі була популяризація (чи як тоді говорили, пропаганда) досягнень вітчизняного науково-технічного прогресу, здобутків передовиків виробництва, народного господарства, винахідників, учених через виступи у засобах масової інформації, серед трудових колективів, перед студентами вишів на виїзних засіданнях. Така робота не тільки сприяла просвіті громадян, а й допомагала у залученні їх до виявлення, вивчення і більш дбайливого ставлення до охорони та збереження цінних науково-технічних об'єктів і унікальних приладів та інструментів» [4].

За великі досягнення у наукових галузях вченого було нагороджено урядовими нагородами, присвоєно звання Заслуженого діяча науки і техніки України. Наукові праці І.Т. Швеця стосуються загальної теплотехніки, аерогазодинаміки, вивчення енергетичних ресурсів. За підсумками 1976 року він стає лауреатом премії НАН України імені Г.Ф. Проскури (1977) за монографію «Воздушное охлаждение деталей газовых турбин» (Повітряне охолодження деталей газових турбін), написану у співавторстві з Є.П. Дибаном.

Архів зберіг особистий аркуш із обліку кадрів з автографами І.Т. Швеця з його фотокарткою 5 x 7 см. Це зображення вченого доволі рідкісне, фотографія доброї якості і є архівним джерелом, зберігається у Державному архіві м. Києва [5].

Видатний вчений І.Т. Швець пішов з життя 5 вересня 1983 року, похований на Байковому кладовищі у Києві (родинне поховання). Але залишив по собі вагомий науковий надбання, головним чином добру пам'ять науковців-учнів – продовжувачів української теплотехні-

чної школи. І.Т. Швець був почесним доктором Братиславського (тоді ЧССР, тепер Словацька Республіка), Дебреценського (тоді УНР, тепер Угорська Республіка) і Майсонського\* університету (США). Багато сил і енергії віддавав він і пам'яткоохоронній діяльності в царині науки і техніки. Його короткі біографії увійшли і до енциклопедичних видань на Батьківщині, він згадується і у діаспорі[6]. І ми з повагою до уславленої постаті вченого друкуємо об'єктивну розгорнуту персоналію киянина, пам'ять про якого назавжди залишиться в історії науки завдяки і архівам [5]!

### Література

1. Швець И.Т. (у співавторстві). Общая теплотехника.-К,1963; Він же. (у співавторстві). Энергетика. К,1971; Він же.(у співавторстві). Динамика тепловых процессов стационарных газотурбинных установок, К.,1972. Він же. Газотурбінні установки. К, 1958 та багато інших.

2. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://localhistory.org.ua> >rubricus>painting>shevcfe...; <https://www.facebook.com>>photo

3. Корнієнко О.М. Що ми залишимо нащадкам? Матеріали 18-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Український технічний музей: історія, досвід, перспективи» (м. Київ, 6-7 червня 2024 р.)–Київ.: Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК, 2024. С.113.

4.Титова О.М. З історії секцій пам'яток науки і техніки Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (II-га половина 1960-х-1970-ті рр.). Матеріали 23-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки» (м. Київ, 10-12 жовтня 2024 р.). Київ.: Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК,2024. С. 202.

5. Державний архів м. Києва, ф.Р-308, оп. 9, спр. 62, 142.

\* Так в архівному документі. Ймовірно тут потрібно Мейсонського - у США 8 міст в різних штатах мають таку назву? Тому встановити більш точне місцезнаходження університету автор не зміг.

6 .Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т-11. Доповнення на «Ш». Париж -Нью-Йорк.: Молоде Життя,1955-1995.- С.391; Українська Радянська Енциклопедія. Вид.1-ше. Т-16.-К. ГР УРЕ, 1964. С. 282; Український радянський енциклопедичний словник у 3 т. Т-3. К.: ГР УРЕ АН УРСР, 1968. С. 787; УРЕ. Видання 2-ге. Т-12.-К.: ГР УРЕ, 1985. С.383; УРЕС, у 3-х т, 2-ге вид. Т-3. К.; ГР УРЕ ім. Бажана, 1987. С. 664.

7. Карамаш Сергій. Видатний вчений (до 100-річчя з дня народження І.Т. Швеця) // Київський будівельник, 21 червня 2001. №3 (2160). С .4.